

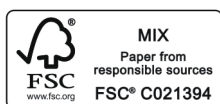

VERRAAD IN BERLIJN

STEVE VOGEL

Vertaling Petra van der Eerden

HarperCollins

Voor dit boek is papier gebruikt dat onafhankelijk is gecertificeerd door FSC® ten behoeve van verantwoord bosbeheer.
Kijk voor meer informatie op www.harpercollins.co.uk/green

HarperCollins is een imprint van Uitgeverij HarperCollins Holland, Amsterdam.

Copyright © 2019 Steve Vogel
Oorspronkelijke titel: *Betrayal in Berlin*
Copyright Nederlandse vertaling: © 2020 Petra van der Eerden
Omslagontwerp: Owen Corrigan
Bewerking: Pinta Grafische Producties
Omslagbeeld: © plainpicture / Mark Owen (trap); © Hybrid Images / Getty Images (man); © arigato / Shutterstock (achtergrond)
Foto titelpagina: Ter beschikking gesteld door de CIA
Kaarten binnenwerk: Gene Thorp
Zetwerk: Mat-Zet B.V., Soest
Druk: ScandBook UAB, Lithuania

ISBN 978 94 027 0437 2
ISBN 978 94 027 5896 2 (e-book)
NUR 320
Eerste druk februari 2020

Originele uitgave verschenen bij HarperCollins Publishers LLC, New York, U.S.A.
Deze uitgave is uitgegeven in samenwerking met HarperCollins Publishers LLC.
HarperCollins Holland is een divisie van Harlequin Enterprises ULC.
* en ™ zijn handelsmerken die eigendom zijn van en gebruikt worden door de eigenaar van het handelsmerk en/of de licentienemer. Handelsmerken met ® zijn geregistreerd bij het United States Patent & Trademark Office en/of in andere landen.

www.harpercollins.nl

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

<i>Kaarten</i>	9
PRELUDE	15
DEEL I: DE INNERLIJKE ZONDEN	
Hoofdstuk 1: Zwarte Vrijdag	26
Hoofdstuk 2: Om verraad te plegen, moet je eerst ergens bij horen	34
Hoofdstuk 3: Uitgerekend Bill Harvey	55
Hoofdstuk 4: Ground Zero	68
Hoofdstuk 5: Een held keert terug	80
Hoofdstuk 6: De grote prijs was Berlijn	96
Hoofdstuk 7: Agent Diomid	110
Hoofdstuk 8: Explosief materiaal	121
DEEL II: HET PAKHUIS	
Hoofdstuk 9: Een speciale opdracht	128
Hoofdstuk 10: Het begon erg ingewikkeld te worden	139
Hoofdstuk 11: Graven	151
DEEL III: TROEFKAART	
Hoofdstuk 12: De baby is geboren	170
Hoofdstuk 13: Een goudmijn	182
Hoofdstuk 14: De CIA bleek diep in ons midden doorgedrongen	194
Hoofdstuk 15: De eenmanstunnel	206
Hoofdstuk 16: De spannendste inlichtingenoperatie op aarde	216
Hoofdstuk 17: Berlijn had het helemaal voor elkaar	229
Hoofdstuk 18: De pleuris kan elk moment uitbreken	241
DEEL IV: EEN BROEINEST VAN SPIONNEN	
Hoofdstuk 19: Een sensationeel verhaal over Amerikaanse spionage	260
Hoofdstuk 20: De onzichtbare oorlog	275

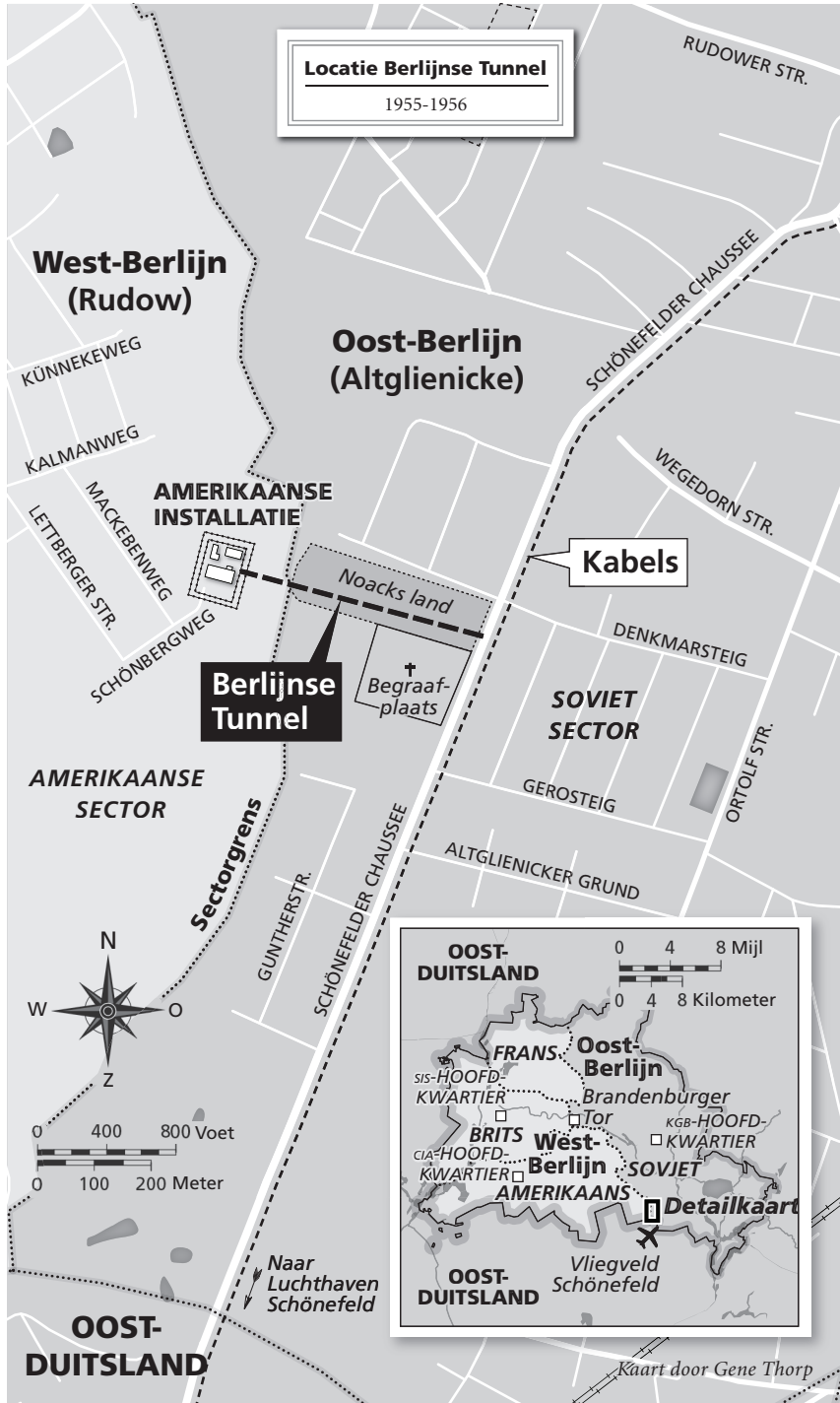
DEEL V: ONDER VRIENDEN

Hoofdstuk 21: Weg uit Berlijn	288
Hoofdstuk 22: Sluipschutter	304
Hoofdstuk 23: Veel ernstiger kan men zich niet voorstellen	322
Hoofdstuk 24: Onze James Bond	340
Hoofdstuk 25: Verderf, gij zijt op weg	355
Hoofdstuk 26: Weer vrij	370

EPILOOG	387
---------	-----

Dankwoord 411

Register 415

Deel 1

DE INNERLIJKE ZONDEN

Zwarte Vrijdag

Binnen de geheime dienst stond het bekend als Zwarte Vrijdag.

Sinds 1943 hield Amerika zich bezig met het onderscheppen en ontcijferen van geheime radiocommunicaties van de Sovjets. Zo kregen ze een verrassend uitvoerig beeld van de militaire capaciteiten en intenties van de USSR. Het nauwgezette werk van cryptoanalisten op het hoofdkwartier van de Amerikaanse Army Security Agency in Arlington Hall in de staat Virginia leverde ongekend waardevolle informatie op. Mede dankzij het geheime programma met de codenaam VENONA zou uiteindelijk een aantal van de gevaarlijkste Sovjetspionnen worden ontmaskerd, onder wie de fysicus Klaus Fuchs, die Amerikaanse atoomgeheimen aan Moskou doorspeelde, en de Britse diplomaat Donald Maclean, die als eerste lid van de later zo beruchte spionnen-groep Cambridge Five onder verdenking zou komen.

Maar eind oktober 1948 veranderden de Sovjets nogal plotseling en zonder enige waarschuwing hun cryptografische systemen, waardoor de Amerikaanse cryptoanalisten buiten spel kwamen te staan. Razendsnel gingen de coderingssystemen een voor een op zwart. Op datzelfde moment stapten de militaire, diplomatieke en geheime diensthofdkwartieren van de Sovjets in Duitsland en Oostenrijk voor hun communicatie met Moskou op even raadselachtige wijze over van *ultra high frequency* (UHF) radio op landlijnen, waardoor het Westen een waardevolle stroom van intercepties verloor.

De Amerikaanse geheime dienst probeerde er maandenlang achter te komen wat er misgegaan was. Onderzoekers van de marine concludeerden dat het gewoon een routinematige systeemupgrade van de Sovjets was, maar die mening deelde niet iedereen. Pas later zouden de Amerikanen erachter komen dat VENONA was verraden door twee Sovjetspionnen. De eerste van hen was William Weisband, een sociale en geliefde Russischtalige linguïst in Arlington Hall. Weisband was uit Russische ouders in Egypte geboren, was in de jaren twintig naar de Verenigde Staten geëmigreerd en in 1934 door de KGB gerekruteerd. Uit gemoedelijke gesprekjes met collega's was hij erachter gekomen dat het Westen de codes had weten te kraken. Ook Harold 'Kim' Philby, de SIS-contactpersoon in Washington, was gerekruteerd door de KGB toen hij in de jaren dertig in Cambridge studeerde. Het kwam de Sovjets goed uit toen

hij de opdracht kreeg om met de Amerikanen aan VENONA te werken. Op basis van waarschuwingen van een of waarschijnlijk beide spionnen veranderde Moskou de codes en de radioprocedures.

Volgens sommige schattingen was Zwarte Vrijdag het ernstigste verlies van geheime informatie in de Amerikaanse geschiedenis. Het Westen tastte nu vrijwel geheel in het duister waar het ging om de militaire capaciteiten en intenties van Moskou.

De Verenigde Staten kregen in Korea de meest rechtstreekse gevolgen voor hun kiezen. De Noord-Koreaanse invasie van het zuiden in juni 1950 was een ramp geweest op het gebied van geheime informatie, want er was geen enkele aanwijzing opgepikt die in Washington en Londen alarmbellen deed afgaan over het uitbreken van een oorlog met goedkeuring van Sovjetleider Jozef Stalin. En niet alleen had de CIA het begin van de oorlog gemist, maar ze hadden er ook naast gezeten wat betreft de mogelijkheid van een Chinese interventie en de capaciteiten van Noord-Korea.

De communistische aanval in Korea werd in westerse hoofdsteden gezien als een mogelijke voorloper van een soortgelijke aanval op West-Europa door de enorme troepenmacht van het Rode Leger die na de Tweede Wereldoorlog niet was teruggetrokken en nog steeds het oosten van Duitsland en Polen bezette. De wreedheid van de strijd in Azië en de verbazende kracht van de communistische troepen in het eerste oorlogsjaar versterkten slechts de angst dat de Verenigde Staten en hun bondgenoten niet voorbereid waren. Nu de spanningen rond de Koude Oorlog escaleerden en Washington verstoken was van de stroom van waardevolle informatie, was het dan ook niet verrassend dat de CIA gigantisch onder druk kwam te staan om vroeg genoeg te waarschuwen voor een Sovjetaanval, aldus Richard Helms, de latere CIA-directeur, toen nog *chief of operations* voor de clandestiene dienst.

In het nog korte bestaan van de CIA hadden de Amerikanen laten zien dat ze totaal overklast werden door de gevreesde KGB. Sinds de Tsjeka tijdens de bolsjewistische revolutie van 1917 in het leven was geroepen, had de geheime politie en inlichtingendienst van de Sovjets onder veel verschillende namen geopereerd, maar om de gewenste doelen te bereiken, leunde men nog steeds op 'georganiseerde terreur', zoals oprichter Feliks Dzerzjinski het noemde.¹

Door de toenemende macht van de politiestaat onder Stalin werd het vrijwel onmogelijk om in Rusland spionnen te rekruteren. Een agent in het Kremlin krijgen 'was even onwaarschijnlijk als interne spionnen op de planeet Mars plaatsen', klaagde Helms, een uiterst intelligente oud-radioverslaggever die in

¹ Tot de afkortingen waaronder de staatsveiligheidsdienst van de Sovjets bekendstond in de periodes die in dit boek worden behandeld, behoren NKVD en MGB. Hoewel de dienst pas als KGB bekend werd in 1954 gebruikt de auteur om verwarring te voorkomen deze term in het gehele boek.

Duitsland had gediend bij het *Office of Strategic Services*, de militaire inlichtingendienst die in de Tweede Wereldoorlog een voorloper van de CIA was.

In 1949 begon de CIA Russen die uit de USSR ontsnapt waren terug te parachuteren met het idee om een netwerk van agenten op te zetten om militaire installaties en dergelijke te bespioneren. Bijna alle agenten werden gearresteerd zodra ze landden, en van de paar die niet verdwenen, werden de meesten, zo niet allen, door de Sovjetinlichtingendienst gedwongen als dubbelspion op te treden, waardoor de informatie die zij doorstuurden gecompromiteerd was.

De westerse inlichtingendiensten moesten dus vertrouwen op gedateerde Tweede Wereldoorlog-informatie, details uit de gecensureerde Sovjetpers en verslagen van incidentele overlopers. Een kleine hoeveelheid *signals intelligence* – het verzamelen en analyseren van communicatie en elektronische signalen – druppelde binnen vanuit de eerste Amerikaanse interceptiestations die rondom de Sovjet-Unie werden opgezet. Behalve zeldzame vluchten van Amerikaanse en Britse toestellen langs de randen van het Sovjetgebied bood niets het soort luchtbeelden dat later van de U-2 en satellieten zou komen. ‘We waren gewoonweg blind,’ zei David Murphy, een CIA-agent die in Berlijn zou gaan werken.

WASHINGTON, LONDEN EN BERLIJN, 1951

Uit die wanhoop werd de tunnel in Berlijn geboren.

De CIA, opgericht in 1947 met de ondertekening van de National Security Act door president Harry Truman, was belast met het centraliseren en coördineren van de Amerikaanse inlichtingendiensten. Maar de werkelijke missie kon nog simpeler omschreven worden: ‘Het kan me niet schelen wat ze doen, het enige wat ik van ze verwacht is dat ze 24 uur van tevoren waarschuwen voor een Sovjetaanval,’ was de beroemde uitspraak van minister van Buitenlandse Zaken George C. Marshall. Gezien de prestaties van de dienst leek de kans op zo’n waarschuwing niet erg groot.

Al vóór Korea was de angst voor Sovjetagressie tegen het Westen aan het escaleren. Na de succesvolle atoomwapentest van de Sovjets in augustus 1949 verklaarde een geheim rapport van de Amerikaanse Nationale Veiligheidsraad uit april 1950, NSC-68, dat de Verenigde Staten ‘dodelijk bedreigd’ werden door de Sovjet-Unie en dat de geheime inlichtingenoperaties geïntensiveerd dienden te worden om vroeg genoeg gewaarschuwd te worden dat er een aanval aankwam.

Als er een oorlog zou komen, zou Duitsland het voornaamste strijdperk worden, met Berlijn als de plek waar de vlam waarschijnlijk in de pan zou slaan. De opgedeelde voormalige Duitse hoofdstad lag diep in Oost-Duits gebied, op de frontlijn van de Koude Oorlog nu Amerika, Groot-Brittannië, Frankrijk en de Sovjet-Unie ieder hun eigen zone in de stad bestuurden. Het

was de plek waar de Sovjets en de westerse bondgenoten hun intiemste – en ongemakkelijkste – contacten hadden.

De spanningen in Berlijn bereikten in juni 1948 een nieuw hoogtepunt toen de Sovjets wegen en spoorlijnen naar de westerse sectoren blokkeerden. Ze verwachtten zo de Verenigde Staten en hun bondgenoten te kunnen dwingen de verdeelde stad te verlaten. Maar het Westen wist de blokkade te breken met een indrukwekkende luchtbrug waarmee elf maanden lang vierduizend ton kolen, voedsel en andere voorraden per dag werd overgevlogen. Gedurende deze crisis vreesde het Westen dat de Sovjets een oorlog zouden beginnen, maar uiteindelijk beëindigde Stalin de blokkade in mei 1949.

De Noord-Koreaanse invasie vond een jaar later weliswaar aan de andere kant van de wereld plaats, maar werd door de CIA beschouwd als een ernstigere bedreiging voor Berlijn dan de blokkade. ‘We hadden toen het idee dat de kans veel groter was dat de Sovjets naar het Westen zouden optrekken,’ zei Peter Sichel, destijds hoofd van de Berlijnse basis van de CIA.

Zo’n driehonderdduizend troepen van het Rode Leger werden in Oost-Duitsland gestationeerd. Amerika, dat bij het uitbreken van de Koreaanse Oorlog nog geen honderdduizend man in West-Duitsland had staan, stuurde snel meer troepen en zo werden het er al snel een kwart miljoen. Maar het Oostblok had nog steeds een verpletterende meerderheid als het ging om conventionele troepen. De Britse geheime dienst berekende dat de Sovjets en hun bondgenoten 216 actieve divisies paraat hadden om in Europa in te zetten, tegenover de 51 van de NAVO, het nieuwe westerse bondgenootschap. Bovendien dreigde het gevaar dat de Sovjets zouden overgaan tot een eerste nucleaire aanval, omdat ze aannamen dat de Verenigde Staten atoomwapens zouden inzetten om te voorkomen dat het Rode Leger West-Europa onder de voet zou lopen.

In februari 1951 schatte de CIA in dat de Sovjets als ‘ultiem doel’ de macht over heel Duitsland wilden en de westerse machten uit Berlijn wilden verjagen. Als ze die doelstellingen niet met politieke druk konden bereiken, zouden de Sovjets misschien het risico nemen om een nieuwe wereldoorlog te beginnen, aldus de CIA. Het was dus uitermate belangrijk om te weten waar de Sovjets in Berlijn mee bezig waren, aangezien er mogelijk miljoenen levens op het spel stonden.

Mogelijk was niemand zo gefrustreerd door het verlies van het Russische radioverkeer als Frank Rowlett, een keurige, pijprokende heer uit de staat Virginia. Voor het Amerikaanse publiek was hij een onbekende, maar Rowlett was een miskende held uit de Tweede Wereldoorlog en een van de beste cryptotoanalisten van het land. De zachtmoedige, pretenteloze man met de randloze bril op zijn ronde gezicht zag eruit als de wiskundeleraar die hij ooit op een

middelbare school thuis in Zuidwest-Virginia was geweest. Hij kwam in 1930 naar Washington als een van de eerste drie cryptoanalisten die door William Friedman, de grondlegger van de moderne Amerikaanse cryptologie, werden ingehuurd voor de pas opgerichte Army Signal Intelligence Service. Rowlett had aan zijn vrouw toegegeven dat hij geen idee had wat een cryptoanalist eigenlijk deed. Maar hij bleek een briljante keuze, want hij zou een van de leiders worden van het VENONA-project en een sleutelrol spelen in de ontwikkeling van de SIGABA, de codeermachine die in de Tweede Wereldoorlog naar verluidt duizenden Amerikaanse levens wist te redden door de Amerikaanse militaire communicatie af te schermen. Hij leidde ook het team dat de Japanse diplomatieke code probeerde te kraken, een code die door de Amerikanen PURPLE werd genoemd. Japan had in 1939, toen de spanningen in de Stille Zuidzee sterk opliepen, een uiterst complexe codeermachine ingevoerd voor de telegrafie tussen Tokio en de Japanse ambassades over de hele wereld. In september 1940, na anderhalf jaar en talloze uren analyse, ontdekte het team van Rowlett een cruciaal patroon van letters waarmee de code uiteindelijk gekraakt werd. 'Dat is het! Dat is het!' riep de normaal gesproken onverstoorbare Rowlett terwijl hij opgewonden op en neer sprong. Hij liet flesjes Coca-Cola voor het hele team aanrukken. Toen gingen ze weer aan het werk. Binnen twee dagen konden ze de eerste berichten ontcijferen. Het was een triomf van monnikenwerk en pure genialiteit.

De informatie die uit de ontcijferde Japanse telegrammen werd gehaald, kreeg de codenaam MAGIC, en Rowlett en zijn team werden beschouwd als magiërs. Amerika kon de berichten lezen die tussen Tokio en de Japanse ambassade in Berlijn heen en weer gingen, wat essentiële informatie opleverde over zowel de Japanse als de Duitse plannen. Maar de Verenigde Staten pakten het niet groot genoeg aan om de codes van het Japanse leger en de marine te kraken, en dat kwam ze duur te staan.

Op 3 december 1941 kwam Rowlett op zijn kantoor in het Munitions Building in Washington, waar hij op zijn bureau één pagina vertaald materiaal aantrof van een PURPLE-bericht van Tokio aan de Japanse ambassade in Washington. Verbijsterd las hij dat Tokio de ambassade het bevel had gegeven hun codeboeken en codeermachines te vernietigen. Zowel hij als een collega concludeerden dat dat bevel betekende dat Japan zich voorbereidde op een oorlog met de Verenigde Staten, en ze rapporteerden dit haastig aan hun superieuren. Maar zonder informatie die eventuele Japanse voorbereidingen of troepenbewegingen bevestigde, zag de Amerikaanse regering de aanval op Pearl Harbor niet aankomen.

Tien jaar later vreesde Rowlett dat de Verenigde Staten op een nieuwe Pearl Harbor afstevenden, ditmaal met kernwapens. In 1951 was hij technisch directeur van de Armed Forces Security Agency, de voorloper van de National

Security Agency, de NSA. Sinds VENONA had hij nauw samengewerkt met Bill Harvey, een voormalige FBI-agent die op dat moment hoofd van de contra-spionagedienst van de CIA was. Op het eerste gezicht was de norske, vloekende Harvey de tegenpool van de hoffelijke, vriendelijke Rowlett. Harvey, die martini's per liter wegklokte, noemde Rowlett, die niet eens koffie dronk, achter diens rug 'Onze Vader'. Maar er ontstond al snel wederzijds respect en een gevoel van urgentie om de gaten in de Amerikaanse informatieverzameling te dichten.

Begin 1951 beklaagden Rowlett en Harvey zich over de informatiestroom die op Zwarte Vrijdag verloren gegaan was door de overgang van radio naar landlijnen door de Sovjets. Misschien konden ze een manier bedenken om de Sovjetlandlijnen ergens aan te vallen op een schaal die eerder niet nodig, of zelfs mogelijk, geacht werd.

Twee steden lagen voor de hand: Wenen en Berlijn. Aangezien troepen van de Sovjets en het Westen beide steden gezamenlijk bezetten, waren er misschien plekken waar de CIA toegang kon krijgen tot landlijnen van het Rode Leger. Maar toen de CIA dat in 1951 in Wenen ging onderzoeken, bleek dat ze al te laat waren: de Britse inlichtingendienst was de Sovjetkabels al twee jaar aan het aftappen via een systeem van tunneltjes in en om Wenen. Toen de Britten Amerika hierover inlichtten, boden ze grootmoedig aan de resultaten te delen. De CIA was behoorlijk onder de indruk van de vergaarde informatie over de militaire capaciteiten en intenties van de Sovjets. In plaats van hun eigen project door te zetten, sloten ze zich aan bij de SIS-operatie. 'Er stond te veel op het spel om te riskeren dat de inspanningen op zo'n beperkt veld elkaar zouden gaan overlappen,' vertelde Helms later. De Britten opperden ook dat er 'wellicht soortgelijke mogelijkheden in Berlijn' waren, aldus een verhaal van de CIA. Die gedachte intrigeerde Harvey en Rowlett.

Berlijn bood mogelijkheden voor een operatie op een veel grotere schaal dan in Wenen. Het was het communicatiecentrum van Oost-Europa, het hart van een enorm netwerk van lijnen tot aan Moskou, die nog dateerden uit de keizerlijke periode voor de Eerste Wereldoorlog. Die rol was onderbroken door de Tweede Wereldoorlog, maar de telefoon- en telegrafielijnen voor de lange afstand die de stad met de rest van Europa verbonden, waren in 1946 hersteld. Toch wisten de Amerikanen en de Britten niet precies hoeveel de Sovjettroepen gebruikmaakten van die lijnen, en wat de geheime diensten daaraan konden hebben.

Halverwege 1951 hield Staff D, het nieuwe, strikt geheime CIA-kantoor voor clandestien elektronisch toezicht op buitenlandse communicatie, in Washington verkennende gesprekken over het organiseren van een aanval op Sovjetlandlijnen in Oost-Duitsland, met name in Berlijn.

Op basis van die discussies kreeg de CIA-basis in Berlijn de opdracht te infiltreren in het Oost-Berlijnse kantoor van het Oost-Duitse ministerie voor Posterijen en Telecommunicatie, dat over de telefoonlijnen in Berlijn ging. Noch Peter Sichel, het hoofd van de Berlijnse basis, noch zijn rechterhand Henry Hecksher was ingelicht over een afluisteroperatie of een tunnel. Ze wisten alleen dat het hoofdkwartier informatie wilde over de telefoonkabels.

Doordringen tot in het ministerie was niet erg lastig. Heckscher, een geboren Duitser die het land in de jaren dertig was ontvlucht vanwege zijn Joodse achtergrond, had nauwe contacten met de autoriteiten in Berlijn. Het hielp dat het Berlijnse postkantoor voor de bezetting een centraal instituut was geweest, dus de leiding van de West-Berlijnse posterijen had een nauwe werkrelatie met voormalige collega's aan de andere kant, onder wie mensen die toezicht hielden op de kabels. Heckscher ontwikkelde een netwerk dat 'stapels' materiaal over het kabelnetwerk binnenhaalde, aldus Sichel.

De Sovjets gebruikten in Duitsland twee soorten landlijnen: bovengrondse kabels langs telefoonpalen, en ondergrondse kabels. Aan de ene kant leken de bovengrondse kabels een aantrekkelijk doelwit, aangezien die gebruikt werden voor de belangrijkste geheime en militaire communicatie. Maar die speciale, door de KGB beheerde lijnen werden streng bewaakt door patrouilles, gespist op afluisterpraktijken en andere problemen. De ondergrondse kabels waren waarschijnlijk een beter doelwit, aangezien die niet visueel geïnspecteerd werden. Als de CIA daar afluisterapparatuur op kon aanbrengen, zou die wellicht een flinke tijd onopgemerkt blijven.

De informatie vanuit het Oost-Duitse ministerie wees uit dat de ondergrondse kabels in Berlijn nog steeds in het buizenstelsel van het oude Duitse keizerrijk lagen. Verder liep alle telefooncommunicatie van de Sovjets tussen Moskou, Warschau, Boedapest, Boekarest en Wenen ook weer via Berlijn. Er was nog een belangrijk punt, herinnerde Sichel zich: 'Onze informatie bracht aan het licht dat die kabels tot vlak bij de westgrens leidden,' op sommige plekken.

Op het CIA-hoofdkwartier in Washington vond Helms dat intrigerend. De nabijheid van de kabels in Berlijn 'suggereerde een vergezochte optie', namelijk het graven van een tunnel om in te breken in de communicatie tussen Moskou en zijn militaire hoofdkwartieren in Duitsland, Oostenrijk, Polen en Hongarije.

Vergezocht was meer dan genoeg voor Harvey, die alvast de basis ging leggen. Hij werkte samen met Rowlett, die kort daarna bij de CIA kwam om Staff D te gaan leiden. Gesprekken over het mogelijke project waren beperkt tot een heel select groepje. Ondanks zijn hoge positie op de hiërarchische ladder van de CIA hielp Helms met de planning om het kringetje klein te houden. 'Ik was feitelijk de hoogste agent, en moest me soms bezighouden met routineklussen die bij andere operaties aan een medewerker met een jaar ervaring gegeven zouden worden,' vertelde hij.

Om meer te weten te komen over de kabels in Berlijn stationeerde Staff D een agent in Duitsland. Alan Conway, een doorgewinterde voormalig signals-intelligenceofficier in het leger, opereerde onafhankelijk van de CIA-basis in Berlijn vanuit het hoofdkwartier in Frankfurt, om het aantal geïnformeerden beperkt te houden.

Omdat het team in Washington geen enkele technische expertise had, vroeg het team Gerald Fellon, een civiel ingenieur van de CIA-communicatiedienst, om met Staff D te praten over een mysterieus nieuw project. Fellon, die in de oorlog in het leger had gediend, was bepaald geen expert op het gebied van tunnels, zijn ervaring was beperkt tot een paar nachtelijke bezoeken aan de Brooklyn-Battery Tunnel in 1948, als student weg- en waterbouw. Maar hij wist er meer van dan de rest.

Het was een kort gesprek, vertelde Fellon. 'De enige vraag die ze stelden, was of je in het geheim een tunnel kon graven.' Hij kreeg niet te horen waar die tunnel gebouwd zou moeten worden, of waarom. Fellon antwoordde nogal vaag dat je overal een tunnel kon bouwen, al hing het van de grootte af in hoeverre dat heimelijk zou kunnen gebeuren. Het zou ook meer tijd en geld kosten, voegde hij eraan toe, maar het kon wel.

Dat was het juiste antwoord. Na het gesprek werd Fellon toegevoegd aan Staff D en op het project gezet. Zoals hij later zei: 'Zo begon het plannen van de bouw van de tunnel in Berlijn.'

Om verraad te plegen, moet je eerst ergens bij horen

MANP'Ō, NOORD-KOREA

In het najaar van 1951 arriveerden er in Manp'ŏ drie Russische bezoekers in een grote zwarte auto, een nieuwtje dat de westerse gevangenen in de nabijgelegen gevangenkampen al snel hoorden van de Koreaanse kinderen met wie ze bevriend geraakt waren. Het was ongeveer zes weken nadat George Blake de Noord-Koreaanse bewakers een briefje had gegeven met het verzoek om een gesprek met de Sovjets.

Vyvyan Holt, de hoge Britse diplomaat, werd opgedragen om met de kampcommandant naar de stad te gaan. Toen Holt uren later terugkwam, vertelde hij dat hij was ondervraagd door een vriendelijke jonge Rus die hem vroeg een verklaring te ondertekenen waarin hij zijn afkeuring uitsprak over de oorlog. Dat had Holt geweigerd.

De volgende ochtend was het Blakes beurt om met de commandant naar Manp'ŏ te lopen. De stad lag op een punt van de Yalu-rivier waar een spoorbrug naar China stond, en was daardoor een frequent doelwit voor bombardementen van de Amerikaanse luchtmacht. Na ruim een jaar oorlog lag het grootste deel van de stad in puin. Blake werd meegenomen naar een van de weinige overgebleven gebouwen.

Een van de bezoekers wachtte hem op in een kamer op de begane grond waar niets anders stond dan een tafel en twee stoelen. In het Russisch vroeg de man Blake aan de tafel te komen zitten. Hij nam zelf plaats op de andere stoel. Het briefje van Blake lag op tafel. Op vriendelijke toon vroeg de Rus de Britse gevangene met een gebaar naar het briefje waar hij over wilde praten.

Blake zei dat hij een coördinator van de geheime dienst was, vertelde hij later, en dat hij een voorstel had: 'Ik wil mijn diensten aan de Sovjetautoriteiten aanbieden.'

Naar verluidt vertelde hij de Rus dat hij de KGB zou inlichten over alle huidige en toekomstige SIS-operaties gericht tegen de Sovjet-Unie, andere socialistische landen of de 'wereldwijde communistische beweging'. Hij zei dat hij niet uit was op een beloning voor zijn diensten en dat hij beslist niet anders behandeld diende te worden dan de andere gevangenen.

De Rus was 'bepaald geïnteresseerd' in het aanbod, aldus Blake, en onderbrak hem af en toe om iets duidelijk te krijgen. Vervolgens vroeg de Rus hem

in het Engels op te schrijven wat hij zojuist had gezegd en liet hem daartoe achter in de kamer. Toen hij terugkwam, bestookte hij Blake met vragen over diens vroegere leven en zijn werk voor de Britse geheime dienst.

De Rus was waarschijnlijk Nikolaj Lojenko, een KGB-agent van het regionale kantoor in Vladivostok, dat toezicht hield op Mantsjoerije en Noord-Korea. Hoewel hij pas vijfentwintig was, was de hoffelijke en charmante Lojenko reeds een rijzende ster binnen de KGB, een succesvol agent die zich goed wist uit te drukken in het Engels en verschillende andere talen. Hij was zo bekend met het geheime-informatielandschap in de regio dat zijn collega's hem later, wellicht met het nodige sarcasme, 'Lawrence van het Verre Oosten' noemden.

Hoewel Blake beweerde dat hij om het gesprek had verzocht, wist Lojenko al van de westerse diplomaten, journalisten en missionarissen die werden vastgehouden in diverse kampen langs de Yalu, en hij had toestemming van de Noord-Koreanen en de Chinezen om de gevangenen te verhoren. Lojenko vertelde later aan een KGB-collega dat hij had gezien dat Blake tot de gevangenen behoorde en dat hij hem als potentiële rekrut had aangemerkt. In die versie van het verhaal brak Lojenko uiteindelijk het ijs door Blake brood, blikken voedsel en chocolade te geven, en kregen de twee mettertijd goed contact op basis van eenzelfde gevoel voor humor. 'Woord voor woord kwamen we zachtjesaan dichterbij de ernstige gesprekken waarin de Engelsman zijn keuze bepaalde,' zei Lojenko naar verluidt. Maar andere KGB-agenten die met Blake werkten, onder wie Sergej Kondrasjov die jarenlang zijn tussenpersoon was, bevestigden de versie van Blake.

Of het contact nu een initiatief van Blake of van Lojenko was, het lijkt weinig twijfel dat de Britse geheim agent een gewillige bekeerling was.

Om de regelmatige ontmoetingen tussen Blake en Lojenko van elke verdenking te ontdoen, gingen de Russen ook om de tafel met de andere westerse burgers. 'Iedereen werd op zijn beurt ontboden; er werd gediscussieerd over de goede en slechte kanten van de Koreaanse Oorlog [...],' zei Blake later. 'Ze werden aan de praat gehouden, om de dag door te komen.' De gevangenen kregen meestal niet Lojenko te spreken, maar een lange Rus met een lichte huid en aristocratische manieren die ze de bijnaam 'Blondie' gaven. Hij verheerlijkte de pluspunten van het communisme, al hield hij na een paar sessies op over het marxisme en nam hij in plaats daarvan wodka mee.

Blake verdween geregeld, en zijn medegevangenen namen aan dat hij dan net zulke gesprekken had met Blondie. Blake deed altijd heel bewust 'geringschattender' over de amateuristische aanpak dan andere gevangenen, wist Herbert Lord te vertellen. 'Na afloop kwam Blake terug naar onze kamer en dan zei hij dat hij die gesprekken als één grote grap zag,' zei Lord later. 'Maar

Blake vertelde nooit heel veel over wat er gebeurde als hij met “Blondie” alleen was.’

Na een paar sessies met Blake geloofde Lojenko dat hij oprecht was, maar er waren twijfels in het centrale hoofdkantoor van de KGB in Moskou. Zou Blake door de Britse inlichtingendienst gestuurd kunnen zijn om te infiltreren in de KGB? ‘In het begin vonden een paar mensen Blake verdacht,’ zei Viktor Maljavin, een hoge KGB-agent. ‘We hadden onze twijfels over zijn motieven.’

Vasili Dozjdalev, een dertigjarige KGB-agent die in Londen gestationeerd was en uitstekend Engels sprak, werd door het centrale KGB-kantoor naar Noord-Korea gestuurd om Lojenko te helpen met een diepgaande beoordeling van de gevangene. De KGB wilde weten wie George Blake precies was.

Tot dan toe had Blake reeds een opmerkelijk spannend leven achter de rug, deels *Sprookjes van Grimm*, deels *Duizend-en-een-nacht* en deels *The Great Escape*. Hij werd op 11 november 1922, Wapenstilstandsday, als George Behar in Rotterdam geboren, op de dag af vier jaar na het einde van de Eerste Wereldoorlog. Zijn vader Albert Behar, een Turks onderdaan, kwam uit een oude Joodse familie die nadat ze eind vijftiende eeuw uit Spanje was verjaagd haar toevlucht had gezocht in Constantinopel. Vader Behar had tijdens de Eerste Wereldoorlog in het Britse leger gediend, was zwaargewond geraakt aan het westfront in Frankrijk en was Brits staatsburger geworden.

Toen hij met het Britse leger in Nederland gestationeerd was om na de wapenstilstand krijgsgevangenen te helpen repatriëren, ontmoette de knappe, donkere Behar Catherine Beijderwellen, een zesentwintigjarige Nederlandse blondine uit een gevestigde protestantse familie in Rotterdam. Albert deed zich voor als lutheraan om bezwaren van haar familie voor te zijn, en in 1922 trouwden ze. Toen hij na de geboorte van hun kind op weg was naar het bevolkingsregister, voelde hij een ‘golf van vaderlandsliefde’ en noemde hij zijn zoon naar de Britse koning George v.

Behar, een charmante, maar opvliegende man, opende in Rotterdam een fabriekje voor lederen handschoenen voor de vele dokwerkers in de haven. Blake herinnerde zich een ‘nogal afstandelijke’ vader die zijn zoon vooral respect voor Engeland en aversie tegen Duitsland bijbracht. George en zijn twee zussen spraken thuis Nederlands, wat Albert niet verstond, wat de onderlinge communicatie lastig maakte. ‘Eigenlijk was mijn vader een soort vreemde voor me,’ zei Blake later. Qua taal en omstandigheden trok de kleine George het meest naar zijn moeder. Albert maakte lange dagen en was altijd te moe om mee te gaan als het gezin op zondag uit wandelen ging en George luisterde naar de eindeloze verhalen van zijn moeder en tante. ‘Het werd vanzelf een gewoonte te luisteren in plaats van te praten,’ zei hij later. Hij werd opgevoed

volgens het remonstrantse geloof van zijn moeder, en ging elke zondag naar de kerk, waar zijn fantasie werd opgestookt door de Oude Testament-verhalen over Abraham, Jozef en David.

Albert Behars gezondheid was al slecht sinds de oorlog, toen hij volgens de familieoverlevering was blootgesteld aan mosterdgas. Om te ontsnappen aan de stadsrook van Rotterdam verhuisden ze in 1933 naar de badplaats Scheveningen. Maar Behars gezondheid bleef achteruitgaan en eind 1934 werd er longkanker bij hem vastgesteld. Hij bracht zijn laatste drie maanden door in een ziekenhuis vlakbij, in Den Haag. George ging elke dag na school bij hem op bezoek en moest zijn best doen de woorden te begrijpen die zijn vader zo moeizaam uitsprak. Op een dag vroeg zijn vader hem het gordijn om het bed dicht te trekken en hij werd boos toen George niet kon verstaan wat hij zei. 'Ik was radeloos en bijna in tranen,' vertelde hij. Gelukkig legde de patiënt in het bed ernaast uit wat de bedoeling was, waarop zijn vader kalmeerde. 'Maar ik zal die ervaring nooit vergeten, vooral omdat hij kort daarna overleed,' zei Blake later.

Behars dood werd gevolgd door tegenspoed. Zijn bedrijf ging failliet en de familie bleef achter met schulden. De moeder van George haalde kostgangers in huis en kookte maaltijden om iets te verdienen. Voor zijn dood had Albert zijn vrouw gezegd dat ze zich voor hulp met hun opgroeiende kinderen moest wenden tot zijn rijke familie in Caïro, de Curiels, die George noch zijn moeder ooit had ontmoet. Toen ze contact zocht met de Curiels bood de familie aan George in Caïro in huis te nemen en naar school te sturen. Zijn moeder deed dat met de nodige tegenzin, maar ze zag in dat het aanbod haar zoon betere vooruitzichten bood dan hij in Nederland zou hebben. Ze liet hem zelf beslissen. George vond het een griezelig idee om uit huis te gaan, maar na een paar dagen zei hij tegen zijn moeder dat hij toch zou gaan. 'Het verlangen naar het avontuur en het onbekende bleek toch sterker,' zei hij later.

In september 1936 ging de dertienjarige George in zijn eentje met een vrachtschip naar Egypte. De familie Curiel, oorspronkelijk uit Toscane, was een rijke, excentrieke en kosmopolitische groep mensen van wie sommige een Italiaans en anderen een Frans, Turks of Egyptisch paspoort hadden. Oom Daniel, de patriarch, een rijke bankier en antiekverzamelaar, was blind en droeg altijd een donkere bril die hem een mysterieus aanzien gaf. Tante Zephirah, de zus van Albert Behar, was op haar zestiende van Constantinopel naar Caïro gestuurd om uitgehuwelijkt te worden aan Daniel. Ze was een hartelijke, vrome vrouw 'met mystieke neigingen,' wist Blake later te vertellen. Oom Max was een playboy die zijn avonden met zijn vele minnaressen in nachtclubs doorbracht. Neef Raoul was een erudiete archeoloog en neef Henri was een lange, magere rechtenstudent die aan de Universiteit van Caïro een linkse politieke voorkeur had ontwikkeld.

De familie woonde in een Italiaans palazzo, een verborgen paleis omgeven door palmbomen op een eiland in de Nijl, met zeventien kamers versierd met prachtige wandkleden, Perzische tapijten en bijzondere schilderijen. De lunch werd in zes gangen opgediend door Nubische bedienden in witte gewaden met rode sjerpen. George ging het eerste jaar naar een Frans lyceum en daarna naar een Engelse school waar Britse expatkinderen werden voorbereid op de universiteit in Engeland. De zomervakanties werden in Europa doorgebracht, dan ging hij naar Nederland om zijn moeder en andere familieleden weer te zien, en hij bracht zijn eerste bezoek aan Engeland. In sommige opzichten was het een droomleven voor een jonge tiener, zei Blake later, maar hij zei ook dat hij zich ontheemd en verward voelde. 'Ik zat in die jaren in een identiteitscrisis,' zei hij. 'Waar hoorde ik thuis?'

George trok veel op met Henri, zijn charismatische, acht jaar oudere neef. Henri nam George mee op zijn bezoeken aan een familielandgoed 80 kilometer buiten Caïro, waar ze zich tussen arme Egyptenaren met ellendige leefomstandigheden begaven. Dit was de eerste keer dat de jongen werd blootgesteld aan de enorme kloof tussen de rijken en armen van deze wereld. 'Dat was een schok voor George,' zei Sylvie Braibant, een nicht van Henri.

Henri Curiel, die later medeoprichter was van de Egyptische Communistische Partij en in 1978 in Parijs vermoord werd door rechtse extremisten, hield lange politieke discussies over het communisme met zijn neefje. 'Die gesprekken hadden een grote invloed op me, maar ik verzette me daar destijds tegen omdat ik een zeer religieus kind was,' zei Blake later. 'Maar achteraf gezien bleken veel van Henri's ideeën een tijdbom in mij.'

In het najaar van 1939 vielen de nazi's Polen binnen en brak de oorlog uit in Europa. Aangezien schepen bedreigd werden door Duitse onderzeeërs vonden de Nederlandse familieleden het beter dat George, inmiddels zestien, in Nederland bleef. Hij ging bij zijn grootmoeder in Rotterdam wonen zodat hij daar naar school kon, en ging in de weekenden naar zijn moeder en zussen in Scheveningen. Men hoopte dat het neutrale Nederland zou ontsnappen aan de storm die over Europa trok. Maar op de ochtend van 10 mei 1940 werd George in Rotterdam wakker van het lawaai van explosies en machinegeweren. De radio meldde dat de Duitse troepen aan de andere kant van de grens de aanval hadden geopend.

Op de middag van 14 mei werd Rotterdam aangevallen door een vloot van Duitse bommenwerpers. George en zijn grootmoeder doorstonden het bombardement onder de eettafel, met pannen uit de keuken op hun hoofd, luisterend naar het misselijkmakende geloei van de Stuka-bommenwerpers en de eindeloze explosies. Toen de herrie van de Duitse vliegtuigen eindelijk voorbij was, gingen George en zijn grootmoeder naar buiten, waar een groot

deel van de stad verwoest was. De aanval had een vuurstorm veroorzaakt en het complete oude centrum van de stad stond in lichterlaaie. ‘De straten waren vol mensen die wegluchtten uit de brandende hel,’ zei hij. Bij de nabijgelegen kerk die was ingericht als hospitaal hielp hij met het verzorgen van de gewonden.

Nederland gaf zich de volgende dag over, maar pas een paar dagen later durfde George naar Scheveningen te fietsen om te zien hoe het met zijn moeder en zussen was, met wie hij geen contact meer had gehad. Tot zijn verbazing was er niemand thuis en stonden de gebruikte theekopjes nog op tafel, wat niets was voor zijn propere moeder. Een buurvrouw vertelde dat zijn moeder en zussen als Britse burgers haastig naar Engeland waren geëvacueerd aan boord van een schip van de Royal Navy, met achterlating van al hun bezittingen. Zijn moeder had te horen gekregen dat George ook geëvacueerd zou worden, maar daar had hij geen bericht over gekregen van het Britse consulaat en nu was het te laat.

Zijn overgebleven Nederlandse familieleden vonden dat de zeventienjarige jongen buiten de stad veiliger zou zijn, dus hij werd voor de zomer naar zijn oom gestuurd, een graanhandelaar in het dorp Warnsveld. Maar binnen twee weken kwam de dorpsagent aan de deur met een arrestatiebevel voor George als Brits staatsburger. Hij moest per trein naar een kamp voor Britse en Franse geïnterneerden, ten noorden van Amsterdam. Het doodshoofd met gekruiste beenderen op de petten van de Waffen-ss die de bewakers van het kamp droegen ‘stelde me niet gerust,’ zei hij later. Maar na een maand werd hij met een groepje andere gevangenen vrijgelaten omdat ze onder de 18 of boven de 65 waren. Naarmate de oorlog zich uitbreidde over Europa vond hij bij zijn grootmoeder thuis weinig troost meer. De kans werd steeds groter dat George op zijn achttiende verjaardag opgepakt zou worden. Zijn oom wist te regelen dat de jongen bij een boer diep in Oost-Nederland kon gaan wonen, in het dorp Hummelo. Hij kreeg valse papieren om aan te tonen dat hij een Nederlander was. Het clandestiene leven van George Behar was begonnen.

In Hummelo werkte George als boerenknecht. Hij bezocht de gereformeerde kerk in een nabijgelegen plaats. Hij had besloten na de oorlog predikant te worden en volgde catechisatielessen bij dominee Nicholas Padt, een predikant die zich uitsprak tegen de nazi’s, ondanks het feit dat hij zes weken de cel in moest vanwege zijn preken. Toen de bezetting steeds tirannieker werd, overwoog de jongen zich aan te sluiten bij het opkomende Nederlandse verzet. ‘Ik was een Brits onderdaan; ik was half Joods, dus ik had er alle reden toe,’ zei hij later.

In het voorjaar van 1941 benaderde hij Padt, die volgens geruchten connecties had met de Nederlandse illegaliteit, en vroeg hem om hulp omdat hij ook

bij het verzet wilde. Een week later bracht de predikant hem naar Deventer, waar ze een plaatselijke verzetsleider ontmoetten, een zekere Max. George was inmiddels achttien en hoewel hij dankzij zijn ervaringen in het buitenland ongebruikelijk zelfverzekerd en volwassen was, zag hij er nog steeds uit als een jochie van veertien of vijftien. Max besloot dat George ingezet kon worden als koerier.

Meer dan een jaar lang trok George op de fiets en per trein heel Nederland door. Hij vervoerde pakjes en bracht berichten en informatie over het Duitse leger over. Het was gevaarlijk werk, aangezien reizigers geregeld staande werden gehouden voor inspectie, maar zijn jongensachtige uiterlijk werkte in zijn voordeel. 'Als mensen me zagen met mijn schooltas, hadden ze volgens mij nooit het idee dat ik iets anders was dan een schooljongen op weg van of naar school,' zei hij later. Toen hij op een dag rende om de tram te halen, viel er een stapel verzetskranten uit zijn jas op de grond. Een Duitse officier die vlakbij stond, hielp hem alles oprapen en gaf de stapel zonder iets te zeggen aan de jongen. George bedankte hem uitbundig en sprong de tram in.

In de zomer van 1942 besloot George, na de dood van zijn geliefde grootmoeder, naar Engeland te vluchten. Hij hoopte daar zijn moeder en zussen te vinden, met wie hij geen contact meer had gehad sinds ze ruim een jaar eerder geëvacueerd waren.

George benaderde Max, die zijn koerier voorstelde aan Piet de Bie, een verzetssympathisant in het Brabantse Zundert die geregeld hielp om mensen de nabijgelegen grens over te smokkelen, België in. Nadat hij een paar weken bij De Bie thuis had doorgebracht, vertrok George op een mooie zondagochtend halverwege juli met twee van de jongere zussen De Bie, die hem via afgelegen voetpaden naar de grens brachten. Ze liepen door een dennenbos, honderd meter van de grens, toen er een jonge Duitse soldaat met een geweer achter een hooiberg vandaan sprong en hun dreigend de weg versperde. Blake verstarde van angst, maar de soldaat kalmeerde toen hij de meisjes herkende. Ze hadden hem kortgeleden leren kennen tijdens een bijeenkomst van de katholieke jeugdgroep van de kerk, en hij liet ze door.

Die middag bereikten ze Antwerpen, waar de meisjes George achterlieten bij hun tante en hem vaarwel zeiden. 'Voor het eerst had ik een gevoel dat in mijn latere leven nog vaak terug zou komen, het gevoel dat ik de woorden niet had om mijn dankbaarheid en bewondering uit te drukken voor mensen die met aanzienlijk eigen risico hadden gezorgd dat ik veilig en vrij was,' zei hij later.

George had de naam gekregen van een dominicaner monnik in Parijs die hem verder kon helpen, en de volgende dag pakte hij de trein naar de Franse hoofdstad. Hij had zijn Britse paspoort verstopt in een brood en men had hem

verteld dat er niet gecontroleerd werd aan de grens van België en bezet Frankrijk, aangezien beide landen onder Duits bewind stonden. Maar bij Bergen, de laatste Belgische stad voor de grens, zag hij twee man van de Duitse militaire politie systematisch de papieren van iedereen in de drukke wagon controleren. Toen de trein vaart minderde om Bergen binnen te rijden, sprong hij eruit en rende hij het perron af, het station uit. Hij verdween de smalle straatjes in en verschool zich in een oude kerk. Hij wachtte tot hij wat gekalmeerd was en de kust veilig leek.

Op aanwijzing van een priester in de kerk ging George met de tram en te voet zuidwaarts tot hij in een grensgehucht terecht kwam. Behoedzaam naderde hij de controlepost, waar hij twee Belgische douaniers minachtend naar een Duitse piloot zag kijken, die op een fiets wegreed. George had lang genoeg in bezet gebied gewoond om te weten dat die mannen niet dol waren op Duitsers. 'Ik besloot het te riskeren,' zei hij later.

Hij liep naar de slagboom en de douaniers vroegen om zijn Belgische identiteitsbewijs. 'Dat heb ik niet,' zei hij. 'Ik ben Engels en ik ben op weg naar Frankrijk.'

De twee Belgen glimlachten. 'Waarom zeg je dat dan niet meteen?' zei de ene. Toen ze het Britse paspoort van George hadden bekeken, nam een van de douaniers hem mee naar huis om met het gezin mee te eten. Hij haalde een fles cognac tevoorschijn om te proosten op een overwinning voor de geallieerden. De volgende ochtend begeleidde de douanier George te voet de grens over, naar de stad Maubeuge, waar hij hem overdroeg aan een Franse medestander. Tegen de avond arriveerde hij in Parijs, na een reis met de bus en de trein.

Hij ging naar het huis van de dominicaner monnik, die hem op zijn beurt naar een echtpaar van middelbare leeftijd bracht waar hij enkele weken kon onderduiken. Het stel regelde een ontmoeting voor hem met een lange, breedgeschouderde verzetsleider die 'de Belg' genoemd werd. Hij gaf George een vals Frans identiteitsbewijs en een huisadres in het dorp Salies-de-Béarn in het zuidwesten van Frankrijk. Hij kreeg te horen dat hij daar contact kon leggen met mensen die hem over de nabijgelegen grens konden helpen, naar de vrije zone onder het collaborerende Vichy-regime. Van daaruit zou het makkelijker zijn om Spanje te bereiken. Toen hij per trein in het dorp was aangekomen, ging George naar het genoemde huis, waar hij de man die opendeed het juiste wachtwoord gaf, waarop hij mocht binnenkomen. Hij kreeg te horen dat hij die nacht de grens over zou gaan. Drie Joodse vrouwen die op de vlucht waren voor de nazi's zouden ook meegaan.

Na het vallen van het duister kwamen er twee onbehouwen uitzierende Baskische mannen met zwarte baretten aan de deur. Ze hadden een hond bij zich om te waarschuwen voor Duitse patrouilles. De Basken begeleidden de groep via achterafsteegjes het dorp uit en in de richting van de grens, kruipend door

greppels en velden tot ze bij een boerderij in de vrije zone aankwamen. ‘Mijn angst en wanhoop viel als een enorme last van mijn schouders,’ zei Blake. ‘Ik was niet meer in handen van de vijand.’

Maar zijn reis was nog lang niet voorbij. Hij werd naar het oosten gestuurd, naar Lyon, een stad die dankzij de strategische ligging in het zuidoosten en een doolhof aan geheime doorgangen, ook wel *traboules*, een bolwerk van het verzet in de vrije zone was geworden. Volgens zijn instructies meldde hij zich bij het Amerikaanse consulaat, waar de Britse afgevaardigde die daar kantoor hield hem bijstond. George zou een Brits reisdocument krijgen waarop een leeftijd van zestien jaar vermeld stond, onder de dienstplichtige leeftijd, in de hoop dat de Vichy-autoriteiten hem een uitreisvisum zouden geven om veilig naar Spanje te kunnen. Na een paar weken kreeg George de valse Britse papieren en vroeg hij het visum aan. In afwachting daarvan zat hij in een dorp bij Grenoble, ten zuiden van Lyon, waar hij in november hoorde dat de geallieerde troepen in Frans Noord-Afrika waren geland en dat Hitler als reactie de Duitse troepen de vrije zone in gestuurd had.

George beseftte dat hij snel de Spaanse grens over moest zien te komen, voor de Duitse troepen die zouden afsluiten. Een verzetscontact zei dat hij onmiddellijk naar het Zuid-Franse Toulouse moest gaan en gaf hem de naam van een vriend die hem wellicht kon helpen via de Pyreneeën Spanje in te komen. Toen hij het station van Toulouse uit kwam, zonk de moed hem in de schoenen toen hij een colonne Duitse pantservoertuigen de stad binnen zag rijden. Zijn plaatselijke tussenpersoon was een journalist die hem in contact bracht met een *porteur*, zoals de gidsen die mensen de grens over smokkelden werden genoemd. De *porteur*, een elegant geklede man die Fernandez heette, begeleidde George op een tweedaagse busreis naar Seix, een eeuwenoud bergdorp waar het beeld bepaald werd door een kasteel dat Karel de Grote had laten bouwen.

Fernandez liet George achter bij twee Franse berggidsen die hem te voet over de Pyreneeën zouden begeleiden. Ze werden vergezeld door een tweede reiziger, een gezette Portugese zakenman die vast was komen te zitten door de Duitse invasie in Vichy-Frankrijk en terug wilde naar zijn vrouw en kinderen in Portugal. Het viertal verliet het dorp toen het donker was en begon aan een steile klim. De gidsen spoorden de twee aan snelheid te maken, aangezien het van belang was om het dorp ver achter zich te laten voor hun afwezigheid zou worden opgemerkt. Ze klommen door tot de zon bijna weer opkwam en ze eindelijk bij een andere berghut aankwamen, waar ze een paar uur sliepen voor ze verder trokken. Ze liepen de hele dag door, tot voorbij de sneeuw-grens, maar staken die avond in een berghut geen vuur aan uit angst dat de rook door patrouilles zou worden gezien. Op de derde dag klommen ze door

diepe sneeuw naar de Pic du Midi, het hoogste punt van de tocht, waarna ze over beter begaanbaar terrein de afdaling inzetten.

Uiteindelijk kwamen ze bij een weiland waar de gidsen stilhielden en de reizigers vertelden dat ze in Spanje aangekomen waren. Het viertal vierde dat met een stevige slok wijn uit een *bota*, een geitenleren wijnzak. Toen keerden de gidsen om nadat ze de reizigers het ezelpad hadden gewezen naar een nabijgelegen boerderij. Maar de gidsen hadden de twee te snel alleen gelaten. Blake en zijn reisgenoot konden geen boerderij vinden. De Portugees was ervan overtuigd dat ze verdwaald waren en wilde hun spoor terug volgen. Dat weigerde George, die volhield dat ze de goede kant op gingen. 'Het was voor ons allebei een zaak van leven of dood,' zei hij later. 'Degene die fout zat, liep terug naar het door de Duitsers bezette Frankrijk.' Kort nadat ze elk hun eigen weg waren gegaan, kwam George een herder tegen die zei dat hij de juiste kant op liep, maar dat hij nog wel in Frankrijk was. Hij rende terug om zijn reisgenoot te vinden en samen liepen ze op de grens af.

Eindelijk bereikten ze een bergtop die uitkeek over de boerderij op Spaans grondgebied, maar ze zagen Spaanse soldaten door de lager gelegen bossen lopen. De reizigers doken achter een rots, maar ze waren al gezien. Nadat er een waarschuwingsschot boven hun hoofd was afgevuurd, gaven ze zich over en werden ze door de soldaten omsingeld. 'We waren in Spanje, maar niet meer vrij,' aldus Blake.

De twee mannen werden naar de grensplaats Irun gebracht, waar nog meer vluchtelingen werden vastgehouden. Onder het bewind van dictator Francisco Franco sympathiseerde Spanje openlijk met nazi-Duitsland, hoewel het land officieel niet bij de oorlog betrokken was. Er deden geruchten de ronde dat ze zouden worden overgedragen aan de Duitse troepen aan de Franse grens, vijftig meter verder. De vluchtelingen werden naar een gevangenis in de provinciehoofdstad Pamplona gebracht, waar hun hoofd kaalgeschoren werd en ze in volle, onverwarmde cellen werden opgesloten. Na drie weken werden de gevangenen naar het station afgemarcheerd door de Guardia Civil met hun napoleontische steken en wijde capes. Ze werden overgebracht naar Miranda de Ebro, een berucht gevangenkamp dat Franco tijdens de Spaanse Burgeroorlog had opgericht voor republikeinse gevangenen. Er werden nu honderden arrestanten uit zesentwintig verschillende landen onder erbarmelijke omstandigheden vastgehouden. George zat bijna twee maanden in Spaanse gevangenschap toen de Polen, het grootste contingent binnen het kamp, in januari 1943 een week lang in hongerstaking gingen. De actie wist internationale aandacht op de situatie te vestigen, waardoor er druk werd uitgeoefend op de Spaanse regering om de omstandigheden te verbeteren en mensen sneller vrij te laten.